

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve

22

Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák

Szerkesztette
Keszeg Vilmos
Szász István Szilárd
Zsigmond Júlia

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2014

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2014

Lektorálta:
dr. Ilyés Sándor
dr. Jakab Albert Zsolt

Borítóterv:
Szentés Zágon

Számítógépes tördelés:
Sütő Ferenc

ISBN 978-973-8439-75-7

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter

Tartalom

Ajánló sorok 11

Intézmények, mozgalmak, néprajzkutatás

Olosz Katalin

Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz
önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914) 15

Pozsony Ferenc

A székely társadalom kutatása 41

Nagy Janka Teodóra

A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948). . . 95

Albert Ernő

Néprajz és iskola. Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy 109

Simion Valer Cosma

Népismeret a társadalomszabályozás folyamata és a
nacionalizmus között. A román klerikusok és a néprajzkutatás
kezdetei a 19. századi Erdélyben 163

Keszeg Vilmos

A lokális–regionális gazdálkodás rekontextualizálása:
az 1906-as tordai ipar- és gazdasági kiállítás 185

Szócsné Gazda Enikő

A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli
háromszéki szőttesmozgalom története 247

Péntek János

A harmadik (újra)kezdés 279

Halász Péter
Csángókutatás a tilosban 291

Vajda András
A tárgyi népi kultúra kutatásának
és gyűjtésének korszakai Maros megyében 301

Laczi Enikő
A tordaszentlászlói amatőr színjátszás mint kitalált hagyomány . . . 319

Kutatói pályák és életművek

Tánczos Vilmos
Újabb adatok Petrás Ince János (1813–1886) életpályájához 345

Barabás László
A kalendáriumi népszokások gyűjtésének és kutatásának
kezdetei Székelyföldön. A népszokáskutató Kriza János. 369

Pozsony Ferenc
Gunda Béla a kolozsvári tudományegyetemen 1943–1948 377

Tasnády Erika
Sebestyén Dobó Klára életpályája 387

Eleonora Sava, Maria Grosu
Nicolae Bot professzor és a
Kolozsvári Egyetemisták Etnológia és Folklor Köre 397

Tánczos Vilmos
Székely László (1912–1982) életpályája és szellemi hagyatéka 421

Fogalmak, jelenségek, értelmezések

Gráfik Imre

A régió fogalmáról (különös tekintettel a kulturális régióra,
kitérve annak hasznára és kárára) 439

Kürti László

Irodalom és néprajzi reprezentáció:
Kalotaszeg Katona Szabó István regényeiben. 459

Egyed Emese

Nemesi lakodalmi verskompozíció (1758). 481

Kali Kinga

Kulturális stratégiák: armenizmus és neoarmenizmus. 491

Gagy József

A „beszélőember”, Balogh Pál praetextusán:
a rituális kommunikáció revíziójáról. 509

Resumet. 521

Abstract 524

A kötet szerzői 527

A tárgyi népi kultúra kutatásának és gyűjtésének korszakai Maros megyében

1. Történeti előzmények

A népi kultúra felfedezésére Európában a 18. század folyamán került sor, egy olyan kontextusban, amikor a másság iránti érdeklődés társadalmi síkra terelődött, amikor az európai elit a tőle földrajzilag és időben távol eső primitívek és antik civilizációk iránti rajongása a saját társadalmuk alávetett osztályainak szellemi és anyagi kultúrája felé forduló érdeklődéssel egészült ki. Ezzel párhuzamosan indult meg, főleg Európa északi és nyugati részén, a falusi lakóházak iránti érdeklődés is.

Magyar nyelvterületen a parasztházak iránt tanúsított, leginkább a tájképfestészetben manifesztálódott, romantikus vonzódás gyökerei a 18. századra nyúlnak vissza. A tudományos igény és igényesség szintjére azonban csak a 19. század második felében ért. Ekkor indult meg a falusi épületek kutatása, az alapvető lakóháztípusok és ezek táji változatainak azonosítása (Sisa 2001: 48, Pozsony 2007: 551). A népi építészet iránti érdeklődés megerősödésének első – és egyben látványos – jeleit a különböző világkiállítások alkalmával felépített és kiállított/bemutatott épületek képezik. Az 1867-es és 1889-es párizsi világkiállításon egy nádfedeles magyar csárda felépítésére került sor, mely „már nemcsak a nemzeti gasztronómiát, hanem a hazai népi építészet jellegzetességeit is reprezentálta” (Pozsony 2007: 551). Az 1873-ban Bécsben rendezett világkiállításon a nemzetközi faluban egy észak-magyarországi és három erdélyi (egy székely, egy román és egy szász) ház révén mutatták be a szervezők Magyarország népi építészetét.¹

¹ Sisa József tanulmányában külön kihangsúlyozza, hogy ezeknek a házaknak a felállítását nem a hivatalos magyar szerveknek, hanem a rendezőknek és részben magánkezdeményezéseknek volt köszönhető (Sisa 2001:47).

A magyarországi kiállítások sorát az 1885-ös budapesti országos kiállítás nyitja, melynek keretében 15 berendezett *parasztzsoba* (és nem parasztház) szemléltette a népművészetet. Erdélyből székely, hétfalusi, kalotaszegi és torockói lakásbelsőik kerültek bemutatásra, melyek közül a „székely ház” Demjénházáról származott,² s a kiállítást megelőzően Marosvásárhelyen, a baromvásártéren is kiállításra került (lásd Lénárt 2004: 155–202). A magyarországi népi építészet reprezentációjának 19. századi csúcspontját azonban az 1896-os millenniumi kiállítás alkalmával megszervezett néprajzi falu létrehozása képezi. Ez a kiállítás a tudományos érdeklődés kifejlődésén túlmenő politikai és társadalmi jelentőséggel is rendelkezett. Az ugyanis, hogy „a néprajzi falu létrehozása az állami reprezentáció legmagasabb szintjén [...] történt, jelképes gesztusként a nép nemzetbe történő beemelésének a – reformkorban megindult – folyamatába illeszthető [...]” (Sisa 2001: 48). A kiállítást tervező és felügyelő Janó János alapos helyszíni dokumentálódás után 24 parasztházat állított fel, a kiállításon Erdély vonatkozásában Brassó, Csík, Hunyad, Kolozs és Szeben vármegyék népi építésze és lakberendezése került bemutatásra.³ A hat hónapig tartó kiállítás után a házakat ugyan lebontották, de berendezéseik a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába kerültek, ezek képezték a magyar néprajzi tárgyi gyűjtemény létrejöttének alapját (l. Pozsony 2007:551).

Ezt követően Erdélyben is sorra születtek a néprajzi gyűjtemények és kiállítások. Az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum-Egyesület már működésének első évtizedében jelentős mennyiségű tárgyval rendelkezett. Erdély Nemzeti Múzeuma a gróf Mikó Imre által adományozott kolozsvári kerti villában kezdte meg működését, mely a történelmi, numizmatikai, könyvtári, levéltári, művelődési és természetrajzi állagok mellett gazdag néprajzi gyűjteményt is őrzött. A 20. század első éveiben Herrmann Antal játszott fontos szerepet abban, hogy az Erdélyi Kárpát-Egyesület 1902-ben állandó néprajzi kiállítást nyitott Mátyás király kolozsvári szülőházában (Pozsony 2004: 25).

² A székely szobában a szervezők a lakásbelső bemutatása mellett egy háziipari kiállítást is rendeztek (Lénárt 2004: 155–202).

³ Ugyanakkor itt kell megemlíteni, hogy a kiállítás négy kapuja közül az egyiket egy Huszka József tervei alapján elkészített székely kapu képezte (Sisa 2001:48).

Székelyföldön, 1875-ben nyílt meg a közönség számára a Kézdivásárhely melletti Imecsfalván Csereyné Zathureczky Emília (1824–1905) magángyűjteménye, amikor a magyar orvosok és természetvizsgálók országos testületének 289 tagja tett itt látogatást. Ez a kollekció alakult át közgyűjteménnyé (1877), és került elhelyezésre 1879-ben Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégium épületében. Ez az anyag képezte a Székely Nemzeti Múzeum alapját, mely a Kós Károly által 1911–1913 között kimondottan erre a célra tervezett és kivitelezett épületbe került végső elhelyezésre. A múzeum anyagának tudományos igényű rendszerezését második öre, Nagy Géza (1855–1915) kezdte meg, melynek során a korábban egységesen kezelt anyagot öt gyűjteménycsoportra (régiségek-érmék, néprajz, természetrajz, könyv- és oklevéltár, képek-metszetek gyűjteménye) osztotta fel (lásd Kató 2004:12, Boér–Várallyay 2012: 11). A „szélesebb horizontú néprajzi tárgygyűjtést” a Székely Nemzeti Múzeumban László Ferenc honosította meg, aki 1903-tól kezdve szervezett gyűjtőutakat a Székelyföldön. Munkássága azért is jelentős, mert figyelme a hétköznapi, díszítetlen tárgyakra is kiterjedt, ugyanakkor egy szabadtéri részleg kialakításának tervei is megfogalmazódtak benne. Néprajzi fotói pedig szintén a múzeum féltett kincseit képezik (Szőcsné Gazda 2004: 19).

A székelyföldi kisvárosokban élő magyar értelmiségiek a két világháború közötti időszakban ismételtelen múzeumok létesítését kezdeményezték. Haáz Ferenc Rezső Székelyudvarhelyen az iskola-múzeum 1913-ban alapított néprajzi gyűjteményéből 1921-ben állandó kiállítást/ múzeumot létesített. 1929-ben Domokos Pál Péter Csíkszeredában a Római Katolikus Főgimnáziumban néprajzi kiállítást szervezett Orbán Balázs születésének századik évfordulója tiszteletére. Egy évvel később pedig a pünkösdi búcsú alkalmával a csiki székelyek hagyományos nép- és egyházművészetéről rendezett kiállítást Csíksomlyón Nagy Imrével és Vámszer Gézával közösen. Dienes Ödön kézdivásárhelyi ügyvéd 1922-ben kezdeményezte hely- és várostörténeti múzeum alapítását (Pozsony 2004: 25).

A második világháborút követően a múzeumalapítási törekvések továbbéltek, s gyakorlatilag az 1968-as megyésítést követően zárultak le. Gyergyószentmiklós 1900-as évek elején létrejött gyűjteménye a két világháború között gazdátlanul hanyódott, a második világháború idején pedig gyakorlatilag teljesen megsemmisült. 1946-ban merül fel újra a múzeum megszervezésének igénye dr. Kós Károly néprajzkutató munkatársi körében. A gyűjtést Tarisznyás Márton (1927–1980) néprajzkutató-helytörté-

nész elsőéves egyetemi hallgatóként az 1948–49-es tanévben kezdi el. A gyűjtemény megnyitására 1954-ben került sor (Boér–Gagyai é.n.). Kolozsváron 1949-ben alapították meg Erdély Néprajzi Múzeumát, melybe betagolták az Erdélyi Kárpát-Egyesület nagyon gazdag magyar néprajzi gyűjteményét is (Pozsony 2004: 25). Székelykeresztúron a néprajzos dr. Molnár István tanár (1910–1997), 1946-ban az unitárius középiskola mintegy 1000 tárgyból álló, csaknem kizárólag néprajzi anyagot tartalmazó gyűjteményét 1947-ben állította ki először. Önálló múzeumpt 1950. augusztus 23-án nyitnak először (Boér–Gagyai é.n.).

Sepsiszentgyörgyön 1911-ben határozták el a szabadtéri részleg létesítését, de a konkrét telepítési tervek megvalósítására csak az 1930-as évek derekán került sor. Haszmann Pál kezdeményezésére Alsócsernátanban, a Domokos-kúriában az 1970-es években alakult ki néprajzi múzeum és a kúria udvarán egy kisebb szabadtéri múzeum, melynek felügyeletét szintén a Székely Nemzeti Múzeum látta/látja el. A székelykeresztúri múzeum udvarára az 1950-es években építettek fel újra a közeli falvakból behozott házakat. Szintén ebben az időszakban került áttelepítésre a gyergyói mendencéből néhány ház a Tarisznyás Márton Múzeum udvarára. A Csíki Székely Múzeum az 1968-as megvásárlást követően költözött be a Mikó-várba, melynek szomszédságában 1970–1978 között kisebb (6 házból, 1 gabonásból, 1 kerek kútból és 1 faragott kapuból álló) falumúzeum jött létre (Pozsony 2007: 552–553).

Romulus Vuia 1922-ben kezdeményezte Kolozsváron Erdély Néprajzi Múzeumának megalakítását, mely a román állam és a királyi család támogatásával 1929-ben a város melletti Hója erdőben Avram Iancu vidrai lakóházának telepítésével kezdte meg tevékenységét. Nagyszeben mellett 1963-tól kezdődően épült ki Románia legnagyobb szabadtéri múzeuma (ASTRA), mely elsősorban a falusi, népi kézművességet, háziipart kívánja bemutatni (Pozsony 2007: 552–553).

Ebbe a szélesebb múzeumalapítási és néprajzi tárgyak gyűjtését célul kitűző tudományos áramlatba illeszkednek a marosszéki és Maros–Torda vármegyei (majd később Maros megyei) törekvések is, hol megelőzve, hol lemaradva a többi magyarországi, erdélyi vagy székelyföldi kezdeményezéstől.

Mint fentebb már láthattuk, Marosszéken már igen korán megindul a népi értékek, közöttük a tárgyi kultúra iránti érdeklődés, hiszen az 1885-ös országos kiállításon a térség már képviseltette magát. A népi tárgyi kul-

túra iránti érdeklődés legimpozánsabb eredménye azonban egy lépéssel még a fentiekben jelzettnél is korábbi időre vezethető vissza. 1864-ben ugyanis a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. vándorgyűlése alkalmából Szabó Sámuel vezetésével Marosvásárhelyen néprajzi kiállítás rendeztek, mely a maga nemében úttörőnek számít az egész magyar nyelvterületen (lásd Olosz 2003, 2009: 94–102).

A 20. század elején az első szabadtéri múzeum terve szintén Marosvásárhelyhez köthető. 1910-ben Toroczkaí Wigand Ede a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság előtt bemutatta az első magyar állandó skanzen tervét, melynek legfőbb feladata éppen a Székelyföld hagyományos falusi építészetének bemutatása lett volna (lásd Toroczkaí Wigand 1911: 23–24). A szerző gyergyói, háromszéki, Küküllő és Nyárad menti valamint torockói és kalotaszegi telket tervezett, emellett templom és temető is került volna a skanzenbe (Vass–Buzás 2007b: 229).

Néhány év múlva (1913) Herrmann Antal szintén Marosvásárhelyről nyújtotta be tervezetét a minisztériumnak és az EMKE-nek, melyben a székelység etnográfijának megírását valamint a székely néprajzi tárgyak összegyűjtését szorgalmazta (lásd Lénárt 2004: 155–202). 1914-ben pedig Toroczkaí székely háziipari vásáros kiállítást rendezett Szovátán a királyi Magyar Automobil Klub kárpáti túsója alkalmából, mely május 26-án érkezett Szováta fürdőre.⁴

Az első székelyföldi múzeum, a Székelyföldi Iparmúzeum szintén Marosvásárhelyen került megalapításra 1886-ban, a Székely Művelődési és Gazdasági Egyesület kezdeményezésére. Az intézmény elsősorban a régió kézműves életének eszközeit és termékeit gyűjtötte össze és állította ki (Bónis 2003). Ezt követően azonban fél évszázadnak kell elteltie, hogy az egykori Marosszéken és Maros–Torda vármegye területén újabb múzeumalapításokra kerüljön sor. Erdőszentgyörgyön 1957-ben, Szászrégenben pedig 1960-ban alapítottak múzeumot (Boér–Gagyí é.n.), Szováta Város Múzeumát 1971-ben Szabó Mihály helyi tanár alapította, létrejöttét segítette a városi néptanács és a helyi fogyasztási szövetkezet is. A múzeum gazdag néprajzi agyaggal rendelkezett, melyet az 1960-as években a helyi iskolában megalakult néprajzos kör gyűjtötte össze. A múzeum azonban, akárcsak az erdőszentgyörgyi, rövid életűnek bizonyult, 1975-ben ugyanis felszámolták.

⁴ Lásd *Székelynép* 1914. 53. 2, 1914. 54. 2.

A korán megindult kezdeményezések ellenére a vizsgált térségben az egyetlen szabadtéri múzeum Szászrégenben valósult meg, ez azonban elenyésző mennyiségű magyar anyagot tartalmaz.

2. Néprajzi múzeumok Maros megyében

A jelenlegi adminisztratív határokon belül mindössze két olyan intézmény található, mely önálló néprajzi múzeummal rendelkezik: a Maros Megyei Múzeum és a Szászrégeni Néprajzi Múzeum. Kutatási területük azonban (a múzeum küldetését megfogalmazó alapító okiratok alapján) átlépi a megye határát. Ez elsősorban annak tudható be, hogy az 1968-as megyésítés során úgy húzták meg az adminisztratív határokat, hogy a néprajzi tájak jelentős hányadát több megye között osztották szét. Így például a Sóvidék településeiből egyaránt került Maros és Hargita megyéhez. A Kükküllő mentén Maros, Szeben és Fehér, a Mezősége pedig Maros, Kolozs és Beszterce–Naszód megyék osztoznak.

A Maros Megyei Múzeum Néprajzi és Népművészeti Osztálya.⁵ Elődje az 1886-ban alapított Székelyföldi Iparmúzeum, melynek 1893-ra készült el az önálló székháza. 1905-től a Kereskedelmi Minisztérium fennhatósága alá került, ekkor gyűjteménye jelentős gyarapodást ért el. Furcsa tény azonban, hogy az intézményt az 1897-ben újrászerveződő Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége nem tartja nyilván. Az első világháborúban jelentős veszteségeket szenvedett. Az I. világháború után 1935-ben⁶ alakul meg a városban a román régészeti és néprajzi múzeum, Aurel Filimon (1891–1946) munkássága nyomán. A múzeum az újonnan épült Kultúrpalotában kapott helyet, az intézményt azonban 1940-ben bezárták. Az 1949-től újrainduló múzeum, ahová az iparmúzeum anyagai is bekerültek, a rajoni rendszer létrehozását követően Tartományi Régészeti és Néprajzi Múzeum lett. 1957-ben épp a volt Iparmúzeum épületét kapta meg (Boér–Gagyai é.n.). A múzeumnak néprajzi részlege (osztálya) 1984-ben alakult, amikor az addig raktáron levő anyagból állandó kiállítást nyitottak az 1982/3-as megyei rendelet nyomán mú-

⁵ Hivatalos megnevezése: Muzeul Judeţean Mureş, Secţia de Etnografie şi Artă Populară. Elérhetőség: <http://www.muzeumures.ro>.

⁶ A román irodalomban az 1934-es évszám szerepel (lásd Diaconescu 2009).

zeumi célokra átadott Toldalagi-palota épületében. Ekkor a megyei múzeum, mely csak 1979-ben alkalmazta az első főállású néprajzos muzeológusát, további két muzeológust és restaurátort is alkalmazott (lásd Diaconescu 2009).⁷ Ez a kiállítás azonban, ahogy a címe is jelezte (*Unitate, continuitate, originalitate în arta populară din județul Mureș*⁸), az akkori román pártvezetés ideológiájának kiszolgálója volt, ahol szinte semmilyen formában nem került megjelenítésre a megye felét kitevő magyar etnikum (de ugyanígy a szász vagy cigány sem). Ez az alapkiállítás apróbb módosításokkal az elmúlt évekig fennmaradt,⁹ szimbolikusan is meghatározva az intézményben zajló munka ideológiai irányultságát. Az újabb muzeológus nemzedék feltűnésével azonban ez a koncepció jelentősen módosulni látszik, ami a kutatási témák és területek, a tárgybeszerzés és az időszakos kiállítások tematikájában egyaránt érzékelhető. Legnagyobb hiányosságnak azonban mégis azt tekintjük, hogy az 1989-es változásokat követően sem került sor a megye magyarságának népi kultúráját bemutató nagyobb kiállítás vagy szakszerű tanulmánykötet/monográfia elkészítésére, de még a részleg évkönyvében sem szenteltek legalább egy tematikus számot a Maros megyei magyar népi kultúrának.

A Múzeum jelenleg osztályvezetővel, négy muzeológussal és egy tudományos kutatóval rendelkezik, akik között egyetlen magyar anyanyelvű, frissen alkalmazott muzeológus található. Emellett, mintegy külső szakmai tanácsadó minőségben vesz részt 2009 óta a részleg tevékenységében jelen tanulmány készítője is.

A részleg gyűjteményének alapját az egykori Székely Iparművészeti Múzeum anyagának egy része, valamint Aurel Filimon gyűjteménye képezi. A múzeum tárgyállományában jelentősebb magyar vonatkozású anyag a kerámia-, a viselet- és a textilgyűjteményben található. Az előbbi még az iparművészeti múzeumból maradt hátra, az utóbbi kettő pedig elsősorban az 1990-es évek második felétől gyakoribbá váló tárgyvásárlások útján került a gyűjteménybe.

⁷ A szerző visszaemlékezései szerint 1940 és 1984 között mindössze egy alkalommal, 1962-ben rendeztek időszakos kiállítást a néprajzi anyagból.

⁸ Egység, folytonosság és egységiség a Maros megyei népművészetben.

⁹ Az újabb alapkiállítás előmunkálatai a jelenben zajlanak.

Szászrégeni Néprajzi Múzeum.¹⁰ Az Anton Badea alapította intézmény indulásakor mindössze 64 néprajzi tárggyal rendelkezett. Gyűjtőterületét alapításakor az egykori Maroshévíz, Régen és Ludas román többségű járásokhoz tartozó falvak képezték. A múzeumhoz szakszemélyzetet 1966-tól alkalmaztak, s ekkor indult meg az intézmény keretében a rendszeres terep- és gyűjtőmunka is. A múzeumnak szabadtéri részlege is van, mely az intézmény székhelyéül szolgáló, 1892-ben épült Farkas Adalbert-kúria udvarára lett telepítve, jelenleg 10 építményt (3 lakóházat, egy istállót csűrrel, egy templomot, egy malmot és négy présházat) foglal magába. Az intézmény 6 897 tárgyat és 27 000 fényképet tartalmaz. A múzeum egy tudományos kutatót, 2 muzeológust és 1 restaurátort foglalkoztat. Az intézménynél 2006-tól magyar ajkú muzeológus is dolgozik. Az elmúlt években (2008–2009) politikai nyomásra egy görögénszentimrei *magyar ház* került telepítésre (lásd Borzan 2010), 2011-ben pedig a múzeum nagyobb horderejű tematikus kiállítást szervezett *Szászrégen környékének magyarsága* címmel, melynek alkalmával egy, a kiállítással azonos című kétnyelvű kötet is napvilágot látott (sz. n. 2011). A kötet mind arculatát, mind a magyar szövegek gondozását illetően számos hiányosságot mutat.

3. Néprajzi tárgyú tematikus kiállítást tartalmazó városi múzeumok Maros megyében

A **Segesvári Történeti Múzeum** az Órás-torony négy szintjén található. A múzeumot 1899-ben Bacon József orvos alapította, majd ezt követően az 1904-es évtől kezdődően a Sebastian Hann Alapítványnak jutott jelentős a fejlesztésében. A múzeum kezdetben az *Alt Schässburg* (Régi Segesvár) nevet viselte. Jelenleg az intézmény a régészeti és történeti gyűjtemények mellett néprajzi gyűjteménnyel is rendelkezik, mely elsősorban a Nagyküüllő-menti falvakból származó tárgyakat tartalmaz. A múzeumban (az épület négy szintjén) régészeti, orvos-, fegyver-, céh-, bútortörténeti, kerámia- és néprajzi kiállítás is látható. Ezen kívül egy középkori kinzókamra is be van rendezve a torony pincéjébe. A néprajzi kiállítás

¹⁰ Hivatalos megnevezése: Muzeul Etnografic Reghin. Elérhetőség: <http://muzeureghin.xhost.ro>

elsősorban a Segesvár környéki szász és román népi lakásbelső tárgyait mutatja be.

A **Dicsőszentmártoni Városi Múzeum**. Alapította és egyben első önkéntes igazgatója dr. Scheitz Endre volt. Az akkor rajoni múzeum a Művelődési Házban nyílt meg az 1960-as évek elején (1962), az alapító régészeti és őslénytani gyűjteményének tárgyaiból (Ilyés–Gagyi–Székely–Varga 2006: 29). Az 1968-as megyésítés alkalmával a múzeumot városi múzeummá minősítették át és átköltöztették a Béli kastélyba, ahol jelenleg is található. A múzeum régészeti, őslénytani, néprajzi, numizmatikai, természetrajzi és régi könyv gyűjteménnyel rendelkezik. A múzeum néprajzi tematikus kiállítása elsősorban a Küküllő vidékének román viseletét, valamint mezőgazdasági és háztartási tárgyait mutatja be.

A jelenlegi Maros megye területén található városok közül még Erdőszenygyörgyön és Szovátán működött muzeális intézmény, ezeket azonban az idők során felszámolták, gyűjteményeik pedig nagyobbrészt elkallódtak. Az erdőszenygyörgyi múzeumot a megyésítés során számolták fel, anyagának egy része minden valószínűség szerint a marosvásárhelyi megyei múzeumba került (lásd Boér–Gagyi é.n.). A szovátai múzeum pedig 1975-ben szüntette be tevékenységét, ma csupán „virtuális múzeumként” működik.¹¹

4. Tájházak és helyi néprajzi gyűjtemények

Egy nemrég lezajlott kutatás során 36 Maros megyei magyar tájházat és néprajzi gyűjteményt azonosítottam (Vajda 2013). Ezek megoszlása néprajzi tájegységenként a következő képet mutatja: 6 múzeum (Andrássytelep, Csittszentiván, Marossárpatak, Mezőpanit, Mezőfele és Vajdaszentivány) a Mezőségről származik. A Felső-Maros mentéről 3 múzeum (Marosvécs /2/ és Magyaró), a Lapos-Maros mentéről 3 (Marosjára, Nagyernye és Sáromberke), a Nyárad mentéről 11 (Backamadaras, Geges, Jobbágytelke /2/, Kisadorján, Mikháza, Nyárádszentbenedek, Nyárádszentimre, Nyárádszent-simon, Székelybő és Vadasd), a Küküllő vidékéről pedig 12 (Dicsőszentmárton, Fehéregyháza, Havadtő, Kibéd, Kiskend, Küküllődombó, Küküllőpócs-

¹¹ Elérhetőség: <http://www.szovata.ro/muzeum/huno2.htm>

falva, Magyarózd, Magyarsáros /2/, Makfalva és Székelyvécke) múzeumról van tudomásunk. Emellett itt kell megemlítenünk, hogy Marosvásárhelyen, az 1. Számú Általános Iskolában Asztalos Enikő alapított az 1970-es években néprajzi szakkört, melynek keretében 7 megye 91 településéről összesen 430 tárgyból álló iskolai néprajzi gyűjteményt létesített.

4. 1. A gyűjtemények típusai

Az általunk azonosított gyűjtemények közül négy gyűjtemény esetében (Jobbágytelke, Marosvécs, Magyaró és Nyárádszentsimon) használják a *tájház* elnevezést, emellett további négy gyűjtemény (Kibéd, Küküllőpócsfalva, Küküllődombó és Székelyvécke) szintén tájház jelleggel bír. Ezek kivétel nélkül újabb alapítású gyűjtemények, a 2000-es évek táján vagy azt követően jöttek létre.

A gyűjtemények egy másik jelentős része *falumúzeum*, olyan létesítmény, mely néprajzi és helytörténeti anyagot egyaránt tartalmaz. Ezek legtöbb esetben rendeltetésüket veszített egyházi (tanítói vagy kántori lakás) vagy iskolai épületekben, esetleg alapítványi pénzen vásárolt egyéb épületben (udvarház, kúria) működnek. Emellett több településen működnek az iskolában vagy művelődési házban *néprajzi szobák*. Például Andrásytelepen, Nagyernyében vagy éppen Marosvásárhelyen.

Az falusi múzeumok jelentős része magánkezdeményezésre jött létre, ám ezek sok esetben egyházi, iskolai, községi vagy valamilyen alapítványi támogatást élveznek. Néhány esetben azonban ezek a kezdeményezések minden intézményi támogatás nélkül működnek. Ilyen a magyarói, a küküllőpócsfalvi, küküllődombói és székelyvéckei gyűjtemény. Alapítóik között vállalkozókat, építészeket és képzőművészeket találunk. A *magángyűjtemények* egy másik része a tulajdonos lakóházának egy-két szobájában kerültek elhelyezésre. Ezek egy része szintén látogatható. És végül számolnunk kell néhány olyan gyűjteménnyel is, mely ugyan nem látogatható, de darabjaiból már több alkalommal szerveztek kiállításokat különböző székelyföldi múzeumokban.

A gyűjtemények egy része *élő múzeum*, ami arra utal, hogy a múzeum falain belül rendszeresen hagyományörző tevékenységek zajlanak. A Nyárádszentsimonon működtetett tájház esetében például a tárgyak mellett a hagyományos gazdálkodás állatait és helyes tartásuk módját is bemutatják.

A felkutatott múzeumok között három irodalmi *emlékház* is található (Horváth István – Magyarózd, Kemény János – Marosvécs, Petőfi Sándor – Fehéregyháza), emellett emlékházat szenteltek Szélyes Sándor népdal-énekesnek (Mikháza) és Balla Antal népnevelőnek (Jobbágytelke), illetve emlékszobát rendeztek be Madaras Gábor (Kibéd) emlékére.

4. 2. Alapítók és intézmények

A falusi környezetben alapított múzeumok elsősorban a helyi értelmiségiek kezdeményezésére jöttek létre. Az általunk összeírt múzeumok alapítói 10 esetben tanítók, tanárok, 6 esetben lelkészek, három-három esetben orvosok és vállalkozók, 2 esetben néprajzkutatók voltak. Emellett előfordul az alapítók között színész, építészmérnök, koreográfus, népnevelő, falufelölős és környezetvédelmi szakember is. Több esetben alapítványi vagy egyesületi kezdeményezéssel is számolhatunk.

A gyűjtemények 8 esetben az iskola egy-egy termében, 7 esetben egyházi tulajdonban lévő épületben, 2 esetben a művelődési otthonban, 2 esetben a tanács tulajdonát képező épületben, 7 esetben alapítványi/egyesületi tulajdonban lévő épületben, 7 esetben pedig magántulajdonban lévő parasztházban vagy annak egy részében vannak elhelyezve.

4. 3. A tájházalapítások korszakai Maros megyében

Maros megyében három nagyobb múzeumalapítási hullám látszik körvonalazódni: az első az 1960-as évek végétől az 1989-es rendszerváltásig tart és főleg az említett korszak első évtizede számít aktív időszaknak. Ebből a korszakból az adatbázisunkban 5 múzeum található. Az 1960-as évek végétől kezdődően a helyi tanítók és tanárok sorra hozták létre kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteményeket az iskolák és a művelődési házak egy-egy üresen álló termében. Ezeknek a gyűjteményeknek az anyaga azonban mára a legtöbb helyen megsemmisült, vagy pedig elfekvőben van. Ennek ellenére ezek a jobbra iskolamúzeumoknak számító korai kezdeményezések jelentős mértékben meghatározták az 1989-es rendszerváltozást követő évek múzeumalapítási törekvéseit. A második az 1990-es éveket foglalja magában, ebből az időszakból szintén 5 múzeumot azonosítottunk. Végül a harmadik korszak a 2000-es évvel veszi kezdetét. Ebben a periódusban mintegy 20 múzeum létesült.

5. Maros megyei parasztházak a romániai szabadtéri múzeumokban

A **Dimitrie Gusti** nevét viselő **bukaresti szabadtéri múzeumot**¹² 1936-ban alapították a Herăstrău parkban, ahol 6,5 hektár területen 1936 és 1940 között 33 épületegyüttes került telepítésre. A múzeum területén napjainkban 31 teljes gazdaság, 13 lakóház, 3 félig földbe ásott kunyhó, egy csárda, 4 templom, 2 kereszt (troița) és 31 egyéb építmény (juhakol, malom, présház, kovácsműhely, fazekasműhely stb.) található. A múzeum, mint ahogy azt burkoltan a nevében is jelzi, a román falu- és háztípusok bemutatását nem területiális (azaz a Románia területén található), hanem etnikai (vagyis a román nemzetiségűek által lakott) alapú koncepció mentén képzelte el és valósította meg. Így a Románia területén élő más nemzetiségű (esetünkben magyar) csoport kultúrájának reprezentációját a múzeumban hiába keresnénk. De ugyanígy a magyar többségű megyékből származó épületek száma is alacsony: Hargita és Maros megyékből egy-egy parasztház, Kovászna megyéből pedig egyetlen épület vagy egyéb létesítmény sem található a múzeumban. A Maros megyéből származó lakóház egy 18. századi szász-kézdi ház, melléképületek nélkül. A múzeum online adatbázisában az épületről leírás nem, mindössze egy fénykép található.

A szebeni **ASTRA Múzeum** több muzeális intézményt gyűjt magába, melyek között a Szeben melletti erdőben létrehozott szabadtéri néprajzi múzeum a maga 96 hektáros területével nemcsak Románia legnagyobb ilyen jellegű létesítménye, de európai viszonylatban is jelentős helyet foglal el. A múzeumot, mely elsősorban a falusi, népi kézművességet és háziipart¹³ mutatja be skanzen formában, 1963-ban alapították és 1967-ben nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Az intézmény 1990-től (újra) felvette az ASTRA nevet, a szabadtéri részleg pedig a Hagyományos Paraszi Civilizáció Múzeuma¹⁴ nevet kapta (lásd Bucur 1995: 11–35). A szabadtéri részlegben Székelyföldről két épület található, mindkettő Hargita,¹⁵ megyé-

¹² Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti".

¹³ Ezt hangsúlyozta múzeum elnevezése is: *Muzeul Tehnicii Populare* (A Népi Technika Múzeuma).

¹⁴ Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA

¹⁵ Hargita megyéből egy 1922-ben Friederich Jahrmann szász kereskedő által építtetett gyergyótölgyesi csárda, mely 1958-ig működött. Az épületet 1991-ben telepítették át a múzeum területére (Bucur et alii. 1995: 282–283). A másik épület egy, a 19. század

ből származik. Maros megyéből három épület származik, ezek között található egy 1833-ból származó görgényorsovai malom, mely 1965-ben került a múzeumba (Bucur et alii. 1995: 126–127), egy görgényhodáki román fűrlyakészítő mester 19. század első feléből való háza, melyet 1971-ben telepítettek (Bucur et alii. 1995: 196–197) és egy szászkezdí fazekasmester háza (Bucur 2007: 302–303).

A már korábban is említett kolozsvári **Erdélyi Néprajzi Múzeum**¹⁶ fennhatósága alá tartozó Hójában található **Romulus Vuia Nemzeti Néprajzi Parkban**¹⁷ 13 porta (lakóház és gazdasági épület) került telepítésre, mind a tágan értelmezett Erdély területéről. A 13 porta között mindössze egy 1678-ból származó magyar (csíkkászoni székely) porta található, mely dr. Kós Károly főosztályvezetősége alatt (1951–1979) került áttelepítésre (Pozsony 2007: 552). Maros megyét a szabadtéri múzeumban egy, a 19. század elején épült görgényhodáki román ház képviseli.

A **Szászrégeni Szabadtéri Múzeumban**, amint már korábban is utaltunk rá, három parasztház található, mindhárom a Felső-Maros mente és a Görgény völgye román vidékeiről származik. A görgényhodáki ház a 18. század második felében épült és 1966-ban építették fel a múzeum udvarán. A hozzá tartozó gazdasági épületet (istálló és csűr egy fedél alatt) pedig 1993-ban. A Hargita megyéhez tartozó Kelemenpatakról szárazó ház 1873 körül épülhetett és 1993-ban telepítették át a múzeumba. A múzeum magyar háza – ahogy korábban jeleztük – Görgényszentimréről származik. A négy helyiségből álló (elsőház, konyha, szoba és kamra) boronafalás, oldaltornácós épület a 19. század második feléből származik. Emellett található itt még egy 17. századból származó marosjárjai ortodox fatemplom és egy 19. századból való, felsőrépai malom, mely 1968-ban került áttelepítésre. Ugyanakkor itt került kiállításra négy 2000-ben áttelepített fedett szőlőprés egy 20. század elején készült, Görgényhodákról származó fedett olajprés és két kendertörő is. A szőlőprészek közül az egyik 1863-ból való Bátosról, egy-egy a 19. század végéről való Tekéből, illetve Árdányból (Beszterce-Naszód megye) és egy a 20. század elejéről Székelyhodosról származik (Borzan 2010: 23–30).

második feléből származó korondi magyar fazekas háza, melyet 1973-ban költöztettek a múzeumba (Bucur et alii. 1995: 234–235).

¹⁶ Muzeul Etnografic al Transilvaniei

¹⁷ Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia”

6. Maros megyei parasztházak a szentendrei Skanzenben

A Szentendrei Szabadtéri Múzeum alapításakor csak a mai Magyarország népi kultúrájának és épített népi örökségének bemutatására korlátozta tevékenységét, ám a 21. század megváltozott konjunktúráját kihasználva a múzeum vezetése napirendre tűzte a határon túli magyarság kultúrájának bemutatásának tervét. A múzeum munkatársai 2005 decemberében fogtak neki az erdélyi tájegység előzetes telepítési koncepciójának kidolgozásához, melyet 2006-ban egy konferencia keretében mutattak be a magyarországi és erdélyi szakemberek előtt.¹⁸ A konferencián elhangzott előadásokat pedig a *Ház és Ember* 20. számában közzölték. A telepítési terv értelmében az erdélyi tájegység a következő jellegzetességeket fogja megjeleníteni: szekerezés, kisállattartás túlsúlya, szilvafeldolgozás jelentősége, pálinkafőzés szerepe, pityókatermesztés és -fogyasztás, táncház, fonó, szalmakalap-készítés, kályhacsempe készítés, házhoz temetkezés, zsindelykészítés, festőasztalosság, gyűjtögetés, népi orvoslás, ványolás, fűrészmalom, tejfeldolgozás, borvíz, mofetta, faszénégetés, búcsújárás, törökbúza- és puliszka-fogyasztás, viseletváltás, háziipar kialakulása Kalotaszegen, oktatás, unitárius vallásosság, fedeles híd, székelykapu állítása és végül kürtöskalács (Vass–Buzás 2007b: 231). Az erdélyi épületegyüttesen keresztül Szilágyság, Mezőség, Kalotaszeg, Torockó, Küküllő vidéke, a dél-erdélyi szörványmagyarság, Sóvidék, Csík, Homoród mente, a hétfalusi csángók, Gyimes és a moldovai magyarság, emellett a templom és környezete, a tanya, az esztana és vízgépek kerülnek bemutatásra. A bemutatás időkerete a 18–20. század az épületek szintjén és az 1880–1920. közé eső időszak a berendezések szintjén (lásd Vass–Buzás 2007b: 234–262). Ebben a formában Maros megyéből legfeljebb egy porta kerül telepítése. Ez a Küküllő vidékét, valamint a búza és a kukorica felhasználását (puliszka) lesz hivatott bemutatni (Vass–Buzás 2007b: 243–245).

¹⁸ Közölve Vass–Buzás 2007a: 227–268, 2007b: 227–269.

7. Maros megyei (néprajzi) múzeumok és gyűjtemények online adatbázisokban

A *Román Kulturális Örökség Hivatala* adatbázisa¹⁹ régészet (arheologie), művészet–építészet (artă–arhitectură), írott örökség (patrimoniu scris), tárgyi örökség (patrimoniu mobil), néprajz (etnografie), történelem (istorie), zene (muzică), éremtan (numismatică) és színház (teatru) alapkategóriákat tartalmaz. Emellett innen érhető el a *Romániai Múzeumok és Gyűjtemények Adatbázisa*²⁰ is. A néprajzi adatbázis tartalmazza a román néprajzi atlasz online változatát (a kérdőívekkel együtt), a romániai szabadtéri néprajzi emlékek virtuális múzeumát, a romániai népi motívumok, a téli népszokások, valamint a népi mesterségek adatbázisát. A virtuális múzeum²¹ 21 építményt tartalmaz, ezek valójában az ország szabadtéri múzeumaiban található anyag egy elenyésző részét jelentik. A gyűjteményben mindössze egy magyar vonatkozású építmény, a szászrégeni szabadtéri múzeumban található székelyhodosi fedett szőlőprés, található. A múzeumok adatbázisa 14 Maros megyére vonatkozó tételt tartalmaz. Ezek nagy részét a megyeközpontban vagy a megyei rangú városokban található múzeumok és emlékházak teszik ki: Szászrégeni Néprajzi Múzeum, N. D. Cocea Emlékház (Segesvár), Segesvári Történeti Múzeum, Ion Vlasiu és Nagy Imre képtárak (Marosvásárhely), Bolyai Múzeum (Marosvásárhely), Maros Megyei Múzeum (a Képtár, a Természettudományi és a Néprajzi Osztály külön is!) és a Dicsőszentmártoni Városi Múzeum. Ugyanakkor itt szerepel a marosvásárhelyi állatkert is. Ezek mellett a fehéregyházi Petőfi emlékmúzeum jelenik meg, és tévesen itt szerepel a galócáspataki,²² magántulajdonban lévő tájház is.

¹⁹ IMeC–Institutul de Memorie Culturală. Elérhetőség: <http://cimec.ro>

²⁰ Ghidul muzeelor și colecțiilor din România. Elérhetőség: <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/sel.asp>

²¹ ETNOMON – Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România. Elérhetőség: <http://monumente-etnografice.cimec.ro/aeretrn.htm>

²² Gălăuțaș-Pârâu (Harghita megye)

Összegzés

Az elemzés azt a következtetést engedi levonni, hogy a Maros megyei magyar vonatkozású tárgyi népi kultúra/ örökség a néprajztudomány (és ezen belül is a néprajzi muzeológia) számára – annak ellenére, hogy a térség a népi kultúra iránt kibontakozó érdeklődés hőskorában több fontos eredménnyel is büszkélkedhetik – a 20 század második felében felerősödő intézményesülés időszakában, és az azt követő időszakban nem (volt) „népszerű” kutatási terület. Nem keltette fel sem a megye, sem más térségek múzeumaiban dolgozó muzeológusok és kutatók érdeklődését. Ezt legjobban az jelzi, hogy a vidék hangsúlyosan alulreprezentált az országos és a regionális gyűjteményekben. A szakma (muzeológia) szempontjából ez a térség tehát még sok szempontból felfedezésre vár.

Szakirodalom

BOÉR Hunor – GAGYI József

é.n. *Ideológusok és szakemberek* (A Magyar Autonóm Tartomány múzeumai). Adatbank. <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?kod=164> (utolsó ellenőrzés 2013. március 18.)

BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka

2012 *Kós Károly Székely Nemzeti Múzeuma*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

BÓNIS Johanna

2003 *A székelyföldi iparmúzeum*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

BORZAN, Maria (coord.)

2010 *Muzeul etnografic Reghin 1960–2010*. Editura Nico, Tîrgu-Mureş
BUCUR, Cornel

1995 *ASTRA Museum: museum of traditional folk civilization Romania*.

In: Bucur, Cornel – Deleanu, Valer – Gangolea, Cornelia (coord.): *Romanian Millenary Civilization in ASTRA Museum – Sibiu. Catalogue guide*. ASTRA Museum, Sibiu, 11–35.

2007 *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale "ASTRA" (Dumbrava Sibiului) – Catalog*. Editura "ASTRA Museum", Sibiu

- BUCUR, Cornel – DELEANU, Valer – GANGOLEA, Cornelia (coord.)
1995 *Romanian Millenary Civilization in ASTRA Muzeum – Sibiu. Catalogue guide.* ASTRA Museum, Sibiu
- DIACONESCU, Aurelia
2009 *Aurel Filimon (4. III. 1891.–6. III. 1946.) fondatorul muzeului din Țirgu-Mureș. Activitatea etnografică.* Muzeul Județean Mureș, Colecția Etnografică, Editura Cezara Codruța Marica, Țirgu Mureș
- ILYÉS Lajos – GAGYI Zoltán Loránd – SZÉKELY-VARGA Béla
2006 *Dicsőszentmárton jeles magyar személyiségei a XIX. század végén és a XX. század elején.* Alsó Kis-Küküllőmenti Magyar Ifjúság Szövetsége (Alkisz), Dicsőszentmárton
- KATÓ Zoltán
2004 A Székely Nemzeti Múzeum 125 éve. *Magyar Múzeumok X.* (1) 11–15.
- LÉNÁRT Anna
2004 Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára* II. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 155–202.
- OLOSZ Katalin
2003 *Egy kiállítás emlékképei.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
2009 Az erdélyi néphagyományok elfelejtett gyűjtője: Szabó Sámuel. In: Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok* (Sajtó alá rendezte Olosz Katalin). Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 15–129.
- POZSONY Ferenc
1997 Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője 1-2.* 1–45.
2004 Néprajzi gyűjtemények az erdélyi múzeumokban. *Magyar Múzeumok X.* (1) 25–27.
2007 Tájházak Erdélyben. *Acta Siculica.* 551–556.
- SISA József
2001 Az 1896-os ezredéves kiállítás néprajzi faluja és a magyar állam ön-reprezentációja. *Korunk* III. XII. 46–50.
- SZÓCSNÉ GAZDA Enikő
2004 A Székely Nemzeti Múzeum néprajzi részlege. *Magyar Múzeumok X.* (1) 19–21.

VAJDA András

2013 Tájházak, falumúzeumok és néprajzi gyűjtemények Maros megyében. *Örökségünk. Történelem. Népelet. Néphagyomány.* 4. 20–23.

VASS Erika – BUZÁS Miklós

2007a Az Erdélyi épületegyüttes a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban (Telepítési koncepció, 2006. november) *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 20. 227–268.

2007b A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének előzetes telepítési koncepciója. *Ethnographia* 118. (2–3) 227–269.

Sz.n.

2011 *Maghiarii din Reghin și împejurimi. Szászrégen vidékének Magyarorsága.* Editura InfoArt Media, Sibiu